

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация на тема: „Локус на контрол, копинг-механизми и качество на живот при пациенти с карцином на пикочния мехур“

Докторант: Анита Милушева

Рецензент: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

Още в началото искам категорично да заявя, че представената за рецензиране дисертация на Анита Милушева на тема: „Локус на контрол, копинг-механизми и качество на живот при пациенти с карцином на пикочния мехур“ представлява твърде важен принос към съвременната българска психология и психотерапевтична практика, който със сигурност ще възбужда духовете, изследователските търсения и ще подпомага професионалната реализация на онези млади психолози, които се наемат да поемат по този нелек път, разбира се след задължителното публикуване на труда като монография. Освен това, което според мен е особено важно, тази дисертация е и едно дръзко предизвикателство към въобразените за несъмнени основания на традиционната западна психология, най-вече американската, към чиито методологически изисквания българската психология се присъедини безкритично през последните 30-тина години по същия начин, по който това беше направено спрямо германската психология след 1878 г. и по отношение на съветската психология след 1944 г. Изглежда, че българските психолози, подобно на българските политически елити, са обречени да привиждат в едни или други конюнктурни външни модели съвършенството, било то научно или политическо, а това значи, що се отнася до психологическото познание, че българската конкретизация на идеята за науката психология все още не се е случила и едва ли скоро ще се случи, тъй като раболепното подчинение

на външни конкретизации на тази идея се възпроизвежда исторически по безкомпромисен начин. Позволявам си да мисля, а това е, което ме прави и щастлив, че настоящата дисертация е един сполучлив опит за пробив в овластената, йерархизирана и въобразила себе си като единствено *научна* западна традиционна университетска психология, особено ако се опитаме да разберем, че по същество текстът попада недвусмислено в теоретичните и практическите перспективи на екзистенциалната психология и на екзистенциалната психотерапия. За какво всъщност става дума?

Известно е, че традиционната западна университетска психология продължава да гледа твърде подозрително на екзистенциалната психология и на екзистенциалната психотерапия, правейки се лицемерно, че те или не съществуват, или, че те са твърде далеч от възприетите от нея „научни“ норми, поради което тя услужливо ги пропуска в учебните планове на студентите по психология. Разбира се, има и изключения от това правило, и тук, в България – научната ръководителка на тази блестяща дисертация, безспорният лидер на клиничната психология и на психотерапията в страната, проф. Ваня Матанова, много отдавна вкара в магистърската програма по „Клинична психология“ в СУ „Св. Климент Охридски“ лекционен курс по екзистенциална психология, който имам честта да водя близо 20 години.

Една от дълбоките причини за това отношение на традиционната западна психология са взривяващите последствия и в „научното“, и в ежедневно мислене, които носеше със себе си гръмотевичното поставяне и обговаряне на екзистенциалната проблематика, което европейската екзистенциална философия от XX век реализира по един блестящ начин чрез основния си въпрос: „Заслужава ли си да живеем, след като знаем, че ще умрем?“ – разтърсващ рефрен, възпроизвеждан и от Сьорен Киркегор и Мартин Хайдегер, и от Албер Камю и Жан-Пол Сартр, и от всички останали философи-екзистенциалисти. Наред с ужаса от безпardonното, но

и твърде човешко откровение на екзистенциалната философия обаче, що се отнася до западната университетска психология, тя носи в себе си и допълнителни съпротиви към екзистенциалното психологическо познание и терапевтична практика, тъй като в случая имаме налице съвършено различни подходи на психологическо знание и най-вече на пътищата, чрез които то става възможно. Математизираната и статистически подчинена университетска психология не е в състояние да проумее, разбира се университетските психолози, че са възможни и други начини за натрупване на психологическо познание, особено, когато става дума за екзистенциалните преживявания, за страха от смъртта, за последните житейски мигове и агонията, за смисъла на живота, за самоубийството, за свободата и несвободата, за любовта, и т.н., и т.н. Много трудно е, за да не кажа почти невъзможно, теоретичните екзистенциални модели и заедно с това екзистенциалната психотерапия на терминално болни, да речем, да бъдат проверявани чрез ортодоксалните математически и статистически изисквания на емпиричната методология на университетската психология. Но това дали й дава основание да заклеими екзистенциалната психология и екзистенциалната психотерапия като „ненаучни“? Според мен категорично *не*, тъй като подобно отношение е израз по-скоро на теоретичната нищета на традиционната западна университетска психология, отколкото проява на *научност*.

Впрочем, което е и фундаменталното предизвикателство и заедно с това достойнство на тази дисертация, точно в тази методологическа рана на традиционната западна университетска психология слага пръст Анита Милушева, за да покаже, че екзистенциалните преживявания на онкологично болните хора също могат да бъдат математически и статистически верифицирани, колкото и да изглеждат от друга страна като абсолютно несъмнени. Какво да се прави – докторантката, а и всеки друг екзистенциален психолог или екзистенциален психотерапевт са принудени

да се съобразяват с каноните на бастиона, който западната университетска психология е създала, за да могат да реализират научна кариера по нейните правила, колкото и те да изглеждат нелепи в една или друга област на знанието, а това важи с особена сила за екзистенциалното психологическо познание и практика. С риск да се повтори ще кажа, че Анита Милушева се справя блестящо с това предизвикателство.

В структурно отношение нейната дисертация е композирана чрез въведение, четири глави, заключение, списък с използваната литература и приложения, разположени в обем от 196 стандартни страници. Особено впечатление прави броят на цитираните източници, всички те адекватни на изследваната проблематика – 309, от които 116 на кирилица и 193 на латиница, което наистина е внушително. Иначе казано, във формално отношение дисертацията изпълнява изискванията към подобен тип разработки.

Във въведението Анита Милушева ни въвежда към историята и актуалността на изследваната от нея проблематика, а заедно с това споделя и мотивите за нейния избор – лични и професионални. Фундаменталната идея на докторантката се свежда до перспективите да бъдат представени и разбрани екзистенциалните преживявания на болните с рак на пикочния мехур чрез изследването на регулативните функции на такива основни психологически конструкти като локус на контрол, копинг-механизми и качество на живот.

В първа глава, съвсем логично, докторантката ни предлага един твърде скрупулозен обзор на историческите и съвременните теории и подходи към избраните от нея психологически конструкти, към които изглежда някак естествено прибавя и преглед на психосоматичните теории и модели. Тук прави впечатление лекотата, с която Анита Милушева ни представя тази необятна психологическа материя, а това определено е показател за нейната безспорна психологическа култура. Разбира се, този

преглед не е самоцелен, а докторантката елегантно внушава на читателя, че той трябва да има предвид, че поднесената информация имплицитно се насочва към избраната от нея проблемна област. В края на тази първа глава авторката се спира и на една все още дискуссионна материя, каквато е идеята за психоонкология, поради което ще се спира на този момент в края на рецензията.

Втората глава е посветена на подробно медицинско описание на болестта карцином на пикочния мехур. Последователно и прецизно са изложени същността на диагнозата, симптоматиката, хистологичния вид, стадията на заболяването и диагностиката. В детайли са описани както възможностите, така и перспективите на оперативното лечение, лъчетерапията и химиотерапията на рака на пикочния мехур. Разбира се, тук проличава и вещината на нейния научен консултант проф. Красимир Нейков, а резултатът от тези съвместни усилия е една наистина твърде представителна картина за болестта. Изглежда съвсем естествено, че и тук докторантката препраща елегантно медицинското описание към собствено психичните преживявания на болните, сякаш за да подготви читателя за сърцевината на разработката, съгласно изискванията на университетската психология.

В третата глава е представено самото емпирично изследване – целта, предмета и обекта. Споделени са характеристиките на изследваните лица – обем на извадката, разпределението по възрастов и полов признак, а също така са изложени аргументите и критериите за подбора. Дефинирани са петте хипотези и задачите на изследването, описани са методиката и организацията, а също така процедурата на изследователския процес. Считам, че трите методически инструмента са адекватни за проверка на хипотезите и изпълнението на задачите.

В четвъртата глава е представен анализ на резултатите от самото емпирично изследване. Интерпретирани са както поотделно, така и в

корелативна зависимост получените резултати от изследването на локуса на контрола, копинг-механизмите и удовлетвореността от живота при болните от рак на пикочния мехур в посочената извадка. Считам, че тук анализът, интерпретациите и изводите от изследването демонстрират безспорната изследователска култура на докторантката, а основното, поне според мен, се свежда до факта, че чрез осъщественото емпирично изискване на традиционната университетска психология Анита Милушева все пак доказва своето професионално и научно верую – необходимостта от психологическа помощ на болните с рак на пикочния мехур с оглед подобряване качеството на техния живот, а и не само на тях – на терминално болните като цяло.

В заключението докторантката всъщност споделя тъкмо тази своя изстрадана мисия, към която, струва ми се, би трябвало да се отнасяме с уважение.

Известно е, че едно от важните изисквания на рецензирането е да се даде оценка от рецензента за реализираните и формулирани от кандидата за научната степен или звание приноси. Бих искал да споделя категорично, че изведените и осъществени от Анита Милушева приноси са коректни и съм напълно съгласен с тях. Още повече, че в началото си позволих да кажа, че цялата дисертация е принос към българската психология и психотерапия. Освен това, авторефератът адекватно отразява съдържанието на дисертацията, което също така е важно условие при рецензирането на текста.

Към края, връщайки се към логиката на цялата рецензия, за която не е толкова важно да бъде описана реализираната очевидност на постиженията на дисертацията, колкото да надникнем над тях, към предизвикателствата, които те носят със себе си, бих искал да споделя още няколко думи.

Изглежда няма да бъде изненада, ако кажа, че най-напред става въпрос за идеята за *психоонкология*, традиционно разглеждана като възникваща на границата на психологията и онкологията, макар че като кантианец ще кажа, че когато нещо възниква на границата на две други науки, най-често нищо не възниква. Разбирам не само Анита Милушева, но и всеки друг, който се опитва да работи в тази област и да се оттласне от безумните понякога изисквания на традиционната университетска психология, но не виждам никакви сериозни теоретични основания те да бягат от това, което всъщност правят, а именно *екзистенциална психотерапия*. Още повече, че ако всяка терапия представлява по същество намеса в живота на човека с оглед подобряване на неговото качество, то съвсем логично изглежда, че всяка терапия е *и* екзистенциална психотерапия, и не виждам никакви основателни теоретични и методологически причини да бягаме от този безспорен факт.

Впоследствие искам да подчертая една от водещите нишки не само в дисертацията, но и в практическата работа на Анита Милушева – нейната психологическа помощ пациентът да се опита да намери смисъл дори и в тази тежка ситуация. Тук се сещам за един от твърде важните източници на познание в екзистенциалната психология, т.нар. „близки до смъртта състояния“, и като конкретен пример споделеното от Фрида Нейлър, лекарка, която смело води дневник, докато умира от рак: „Преживях неща, които никога не бих преживяла, неща, за които трябва да благодаря на рака. Смирение, осъзнаване на собствената ми тленност, опознаване на вътрешната ми сила, която непрекъснато ме изненадва, която открих, защото трябваше да спра, да си направя равностметка и тогава да продължа нататък“.

И накрая, но в никакъв случай по значение, другата водеща нишка в текста и терапевтичната работа на Анита Милушева – призиванието и мисията на екзистенциалния психолог да помогне на умиращия пациент да

си отиде по-спокойно от този свят. Сещам се за дълбоко промислената сентенция на тибетския психолог Согиал Ринпоче, който казваше, че „за будистката психология няма по-хуманна ценност от това да помогнеш на човека да умре по-добре“. А и възклицанието на неговия колега Йонги Ринпоче, който с изненада разбрал, че „науката психология възникнала в Европа през XIX век, докато аз изучавах психологически системи, създадени преди 5 000 години от нашите мъдри прадеди“?!...

Ще река, отново като кантианец, че ако идеята за науката психология е само чиста идея *a priori* на разума, то са възможни множество конкретни проявления *a posteriori* на тази идея, тоест няма как да съществува една-единствена „научна“ психология. За всички възможни конкретизации на тази идея обаче, психотерапията *и* като екзистенциална психотерапия си остава единствено смисления *практически метод*.

Разбира се, последните изречения имат задача най-вече да вдъхнат кураж на Анита Милушева, защото тя е постигнала резултати, които са отвъд границите на очевидното, на текста и на емпиричното изследване. А те могат да са надеждна опора в бъдещите ѝ теоретични и практически търсения.

В заключение, имайки предвид богатата теоретична и практическа психологическа култура, и безспорните изследователски качества на Анита Милушева, убедено предлагам на дълбоко почитаемото жури да ѝ даде научната и образователна степен „Доктор“ за нейната дисертация на тема: „Локус на контрол, копинг-механизми и качество на живот при пациенти с карцином на пикочния мехур“. Считам, че това ще бъде адекватна оценка както на досегашната, така и важен стимул за нейната бъдеща работа.

06.03.2020 г.

С о ф и я

Рецензент:

(проф. д.пс.н. Людмил Георгиев)